

ŽIV INFEKUOTŲ NUO PSICHOAKTYVIŲJŲ MEDŽIAGŲ PRIKLAUSOMŲ ASMENŲ REPREZENTACIJOS INTERNETO PORTALUOSE PROBLEMAS

Aušra Širvinskienė^{1, 2}, Uršulė Leiputė²

¹Vilniaus priklausomybės ligų centras, ²Vilniaus universitetas

Santrauka

Tikslas – atskleisti ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų reprezentacijos interneto portaluose problemas.

Metodas. ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų reprezentacijos žiniasklaidoje problemos nagrinėjimas paremtas kiekybine ir kokybine turinio (angl. *content*) analize, kuriai panaudotos elektroninės žiniasklaidos duomenų bazės (archyvai). Tyrimui pasirinkti informaciniai interneto portalai *Delfi.lt* ir *15min.lt*. Tyrimo duomenys – 2012-01-01 – 2014-06-30 periodo publikacijos. Atrinktų publikacijų analizė atlikta taikant kokybinę turinio analizę, taip pat *kontent* analizės kompiuterinę programinę įrangą „Hamlet“, kuri leido nustatyti dažniausiai vartotų reikšminių žodžių dažnius. Klasterinės analizės būdu išskirtas socialinis kontekstas, su kuriuo dažniausiai siejami ŽIV infekuoti nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys.

Rezultatai ir išvados. Interneto portalų publikacijų analizė atskleidė, jog tyrimo tema, nepaisant jos aktualumo visuomenei, analizuotuose interneto naujienų portaluose paliečiama retai, dažniau pristatoma kaip antraeilė, o ne pagrindinė, todėl galima teigti, kad tirtuose interneto portaluose, kartu ir viešajame diskurse beveik nevyksta diskusijų priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir ŽIV klausimais. Informacijos šaltiniai dažniausiai yra patys žurnalistai ir tai rodo, kad vis dar neteikiamas prioritetas šios temos specialistų (gydytojų psichiatrų, psichologų, socialinių darbuotojų ir pan.) informacijai, nors jie geriausiai išmano problemą ir mažiau vadovaujasi emocijomis ar siekia sensacijos ją pateikdami. Publikacijų veikėjai – ŽIV infekuoti nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys, tačiau patiems jiems balsas publikacijose nesuteikiamas. Dažnai kalbama jų vardu arba perpasakojant esamą situaciją per žurnalistų interpretacines schemas. Straipsnių, kuriuose būtų pateikiamos / aptariamose geros praktikos ar optimistiški pavyzdžiai, beveik nėra. Tirtose publikacijos ŽIV infekuoti nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys tapatinami su neigiamais visuomenės reiškiniais, tokiais kaip ligotumas, papildomos išlaidos jiems gydyti ir / ar globai, nestabilios emocinės būsenos, nusikaltėliai, pavojingi, įžūlūs, pikti ir pan. Kiekybinė duomenų analizė parodė, kad publikacijose dažniausiai minima, jog nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys ŽIV užsikrėtė intraveniniu būdu, o viena esminių jungčių, kuri prisideda prie ŽIV plitimo į kitas visuomenės grupes, yra ne tik intraveninis psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas, bet ir prostitucija. Šiek tiek silpnesnis, tačiau svarbus sergamumo ir ligos sinonimų ryšys. Šių klasterių jungtis parodė, kad straipsniuose dažnai kalbama ne tik apie ŽIV, bet ir apie kitų ligų paplitimą, kuris siejamas su ŽIV / AIDS. Kiekybinė analizė taip pat leidžia daryti prielaidą, kad aptariama problema dažnai pristatoma kaip nusikalstama veikla.

Reikšminiai žodžiai: nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys, ŽIV, asmenų reprezentacijos, interneto portalai, žiniasklaida.

ĮVADAS

ŽIV ir priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų tema žiniasklaidoje (internetu portaluose) pasirinkta dėl jos aktualumo tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje. ŽIV infekcija susijusi ne tik su sunkiomis pasekmėmis sveikatai, bet ir su nemažai socialinių ir psichologinių

problemų, negatyviomis visuomenės nuostatomis. Žiniasklaidoje pateikiama informacija ir jos pobūdis yra svarbūs tuo, kad gyvename pasaulyje, kuris dažnai pavadinamas „medijuotu“. Apibrėžiant sąvoką „medijuotas pasaulis“ nurodoma, kad tai, kas vyksta aplink mus, yra pažįstama per medijas – žiniasklaidą [1].

Žiniasklaida, kaip mokslinių tyrimų objektas, svarbi dėl savo įvairiapusio poveikio visuomenei ir

Adresas susirašinėti: Aušra Širvinskienė
Vilniaus priklausomybės ligų centras
Gerosios Vilties g. 3, 03147 Vilnius
El. p. ausra.sirvinskienė@vplc.lt

¹ Šiame straipsnyje žiniasklaida apibrėžiama kaip komunikacijos formos, kurių paskirtis – pasiekti kuo didesnę auditoriją tuo pat metu. Šis terminas apima ir technologiją, ir socialines institucijas [1].

individui, kuriant ir palaikant bendrą supratimą apie pasaulį ir jame vykstančius reiškinius [2–4]. Ji interpretuoja socialinę tikrovę, prisidėdama prie socialinių normų ir stereotipų kūrimo, jų gyvybingumo palaikymo. Žiniasklaidos įtaką žmonių nuomonei, vykstančių įvykių ar reiškinų pažinimui ir suvokimui yra tyrinėję daugelis autorių [2, 5–7]. Mokslinėje literatūroje pateikiami tokie pagrindiniai su žiniasklaidos įtaka asmenų gyvenimui susiję teiginiai:

- 1) žmonės dažnai pasitiki būtent iš žiniasklaidos gaunama informacija, jos pateikiamomis interpretacijomis ir reikšmėmis [8];
- 2) žiniasklaida, pateikdama vieną ar kitą informaciją, turi tendenciją ištrinti kontūrus tarp faktų ir fikcijų, tiesos ir fantazijos. Tai lemia žinojimo apie pasaulį ir tikrovę problemišumą [8];
- 3) žiniasklaida homogenizuoja skirtingus individų požiūrius [9];
- 4) žiniasklaidos vieno ar kito reiškinio kartojami įvaizdžiai gali sustiprinti esamus tikėjimus ir nuostatas [9, 10];
- 5) žiniasklaida kartu su kitu turiniu perteikia ir stereotipus, kurie tampa stigmatizavimo pagrindu. Žiniasklaidos perteikiami stereotipai gali būti apibūdinami ir kaip tam tikros realybės interpretacijos, lydimos vertinimo, kuris savo ruožtu siejasi su galios pasiskirstymu visuomenėje [11].

Taigi akivaizdu, kad žiniasklaida gali lemti asmenų nuomonę apie vieną ar kitą socialinį faktą, įvykį, reiškinį ar pan. Žiniasklaidos įtaka tam tikro žinojimo konstravimui, visuomenės nuomonės formavimui yra tyrinėjama gana seniai ir intensyviai [2, 3, 5, 8, 11–15]. Lietuvoje šia tema taip pat galima aptikti tyrimų, analizuojančių žiniasklaidos poveikį nusikaltimams [19], sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimą žiniasklaidoje [16], senatvės reprezentaciją žiniasklaidoje [17], žmonių su negalia reprezentaciją [18], nusikaltimų baimės konstravimą žiniasklaidoje (išsamiau pristatant ir narkotikų baimės konstravimą) [19] ir t. t. Tačiau tyrimų, analizuojančių ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų reprezentacijas žiniasklaidoje, trūksta. Todėl šiame straipsnyje ir pristatomas tyrimas, atliktas Nevvyriausybinių organizacijų ir ekspertų koalicijos „Galiu gyventi“ užsakymu įgyvendinant projektą „Paslaugų užtikrinimas ŽIV / AIDS paveiktiems žmonėms (apimant švirkščiamųjų narkotikų vartotojus) bei jų teisių gynimas“, finansuotas iš Europos ekonominės erdvės finansinio mechanizmo 2009–2014 m. periodo NVO programos Lietuvoje. Atliekant tyrimą nuspręsta analizuoti Lietuvos interneto portalus ir jų pateikiamą turinį, kuris,

tikėtina, daro įtaką formuojant priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir ŽIV reiškinio sampratą. Pasirinkti interneto portalai, nes jie veikia operatyviausiai (palyginti su laikraščiais, televizija, radiju ar pan.), kasdien pateikia informaciją, nuolatos ją atnaujina, o informacija išmaniaisiais telefonais gali būti pasiekama bet kur ir bet kada.

Tyrimo tikslas – atskleisti tendencijas, būdingas ŽIV infekuotus nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomus asmenis aprašančioms publikacijoms *Delfi.lt* ir *15min.lt* interneto portaluose.

TYRIMO MEDŽIAGA IR METODAI

ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų reprezentacijos žiniasklaidoje tendencijos nagrinėjimas paremtas *kiekybine ir kokybine turinio* (angl. *content*) analize, kuriai panaudotos elektroninės žiniasklaidos duomenų bazės (archyvai).

Tyrimu siekiama atskleisti tendencijas, būdingas ŽIV infekuotus nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomus asmenis aprašantiems straipsniams. Analizės vienetas – publikacija / straipsnis, t. y. rašytiniai tekstai: naujienų pranešimai (žinios), rubrikos ir kt., kuriuose vienu ar kitu aspektu minima priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir ŽIV infekcija. Straipsniai, kuriuose minima tik priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų (pvz., tik konkrečių psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo faktai ir / ar sąsajos su kitomis problemomis: savižudybėmis, eismo įvykiais ir pan.), bet nebuvo minimas ŽIV, neįtraukti į tyrimo analizę.

Tyrimui pasirinkti informaciniai interneto portalai *Delfi.lt* ir *15min.lt*, nes *Delfi.lt* yra lankomiausias Lietuvos naujienų portalas, o *15min.lt* – antras pagal lankomumą [20].

Pasirinktas publikacijų analizės periodas 2012-01-01 – 2014-06-30. Interneto portaluose *Delfi.lt* ir *15min.lt* surinkti 54 straipsniai, kuriuose iš viso buvo 35 186 žodžiai, vidutiniškai vienoje publikacijoje – 652 žodžiai.

Atrinktos publikacijos nagrinėtos taikant kokybinę turinio analizę, taip pat *kontent* analizės kompiuterinę programinę įrangą „Hamlet“, kuri leido nustatyti dažniausiai vartotų reikšminių žodžių dažnius. Klasiterinės analizės būdu išskirtas socialinis kontekstas, su kuriuo dažniausiai siejami ŽIV infekuoti nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys.

REZULTATAI

Publikacijų pasiskirstymas interneto portaluose

Tyrimui pasirinktų straipsnių analizė rodo, kad jų pasiskirstymas netolygus. Portalas *Delfi.lt* ŽIV

užsikrėtusių ir nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų temą pasirinktu periodu pateikia dažniau: aptiktas 31 straipsnis (22 142 žodžiai), o *15min.lt* rasti 23 straipsniai, juose 13 044 žodžiai.

Daugiausia straipsnių šia tema paskelbta gegužės–birželio ir lapkričio–gruodžio mėnesiais. Tokias publikacijų pasiskirstymo tendencijas galima sieti su kasmet birželio 26-ąją minima Tarptautine kovos su narkomanija ir narkotikų kontrabanda diena ir Tarptautine mirusiųjų nuo AIDS atminimo diena, minima trečiąjį gegužės sekmadienį. Publikacijų dažnumas lapkričio–gruodžio mėnesiais siejamas su gruodžio 1 d. minima Pasauline AIDS diena.

Nepaisant temos aktualumo bei pasekmių asmens ir visuomenės gyvenime (socialinių, ekonominių ir pan.), tema analizuojama gana retai. Pasitaikė mėnesių, kai šia tema nebuvo nė vienos (pvz., rugpjūtis, spalio), viena (vasaris) ar dvi (sausis, kovas, rugsėjis) publikacijos.

Informacijos šaltiniai

Pasirinktų interneto portalų analizė parodė, kad didžioji dalis autorių – žurnalistai, publikavę 18 straipsnių, keturių publikacijų autoriai – organizacijų, teikiančių pagalbą priklausomiems ir / ar ŽIV infekuotiems asmenims, atstovai, dvi publikacijas parašė specialistai (psichologai, socialiniai darbuotojai) ir net 29 publikacijų šaltiniai neaiškūs. Tai leidžia daryti prielaidą, kad analizuojamuose informaciniuose portaluose prioritetas vis dar nėra teikiamas šios temos specialistams, kurie geriausiai išmano problemą ir mažiau vadovaujasi emocijomis ar siekia sensacijos, pateikdami informaciją. Tokie informacijos šaltiniai, kaip gydytojai psichiatrai, psichologai, socialiniai darbuotojai ar kiti specialistai, tiesiogiai dirbantys su šia grupe, patys ŽIV infekuoti nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys ir / ar jų šeimos nariai, aptinkami itin retai.

Vyraujantis informacijos šaltinis lemia ir informacijos kokybę bei jos pateikimo ypatumus. Mažai tikėtina, kad ŽIV ir / ar priklausomybių nuo psichoaktyviųjų medžiagų tema rašantys žurnalistai turi pakankamai specifinių šios srities žinių. Tai iliustruoja ir publikacijų analizė, kuri atskleidžia, kad žurnalistai remiasi tik bendra informacija, pateikiama įvairių institucijų / organizacijų, apsiribojančių sausais statistiniais pranešimais (pvz., Užkrečiamųjų ligų ir AIDS centro pranešimai spaudai apie ŽIV ir / ar kitų infekcijų paplitimą, Narkotikų, tabako ir alkoholio kontrolės departamento pristatomi kokio nors atlikto tyrimo fragmentai ar pan.).

Informacijos vieta interneto portale

Žiniasklaidos atstovai, klasifikuodami informaciją ir nusprendami, ką pateikti, o ko ne, veikia kaip savitas informacijos „vartų sargas“. Žurnalistai taip pat gali pasirinkti, kurią informaciją skelbti matomiausioje vietoje, o kurią – mažiau matomoje. Tai, kokioje rubrikoje pateikiama publikacija, nurodo jos lokaciją interneto portalo vietoje (pradžioje, viduryje ar pabaigoje) ir atitinkamai jos svarbą. Tai suponuoja ir publikacijos pobūdį – interneto svetainės rubrikas išdėsto pagal tai, kokią svarbą teikia jas sudarančioms temoms, į ką labiausiai siūlo savo skaitytojams atkreipti dėmesį, informuodamas juos [8].

Tiek portale *Delfi.lt*, tiek ir *15min.lt* dažniausiai ši tema aptinkama rubrikoje „Sveikata“: pirmajame portale tokių straipsnių buvo 15, antrajame – 19 (pažymėtina, kad portale *15min.lt* vienas straipsnis gali būti priskiriamas kelioms rubrikoms).

Tyrimo laikotarpiu analizuotose interneto svetainėse pirmoji rubrika skirta aktualijoms arba pačioms svarbiausioms dienos naujienoms. Toliau einanti rubrika dažniausiai skirta Lietuvos naujienoms ir aktualijoms. Po Lietuvos naujienų ir aktualijų aptariamoms verslo arba užsienio naujienoms, toliau skiltys apie nusikaltimus,

1 lentelė. Analizuotų publikacijų pasiskirstymas rubrikose pagal temas

Rubrika	Temos pobūdis (N, proc.)						
	Asmeninė patirtis	Gydymo / pagalbos būdai	Nusikaltimai / kriminalai	Statistika	Edukacija	Politika / įstatymai	Kita
Sveikata	2(4)	9(17)	1(2)	22(41)	11(20)	1(2)	–
Žinios gyvai	–	3(6)	1(2)	9(17)	5(9)	1(2)	–
Užsienis / pasaulis	2(4)	3(6)	–	4(7)	–	2(4)	–
Lietuvoje	–	1(2)	2(4)	1(2)	1(2)	–	–
Pramogos	–	1(2)	–	–	1(2)	–	–
Nuomonių ringas	–	–	–	–	1(2)	1(2)	–
Pilietis	–	1(2)	–	–	–	1(2)	–
Nusikaltimai ir nelaimės	–	–	–	1(2)	–	–	–
Sportas	–	–	–	–	–	–	1(2)

kriminalus ir nelaimės. Beveik pačioje interneto svetainių apačioje galima rasti sveikatai skirtų rubrikų. Tai gi akivaizdu, kad rubrika „Sveikata“ tiek *Delfi.lt*, tiek *15min.lt* portaluose nėra pačioje matomiausioje vietoje.

Rubrikose „Užsienyje“ ir „Pasaulis“ rastos 7 publikacijos *Delfi.lt* ir atitinkamai 1 – *15min.lt*. Portale *15min.lt* taip pat dominuoja rubrika „Žinios gyvai“, kuriai priskirta 19 publikacijų. Rubrika „Sportas“ – 1 publikacija. Portale *Delfi.lt* rubrikai „Lietuvoje“ priskirtos 2 publikacijos, „Nusikaltimai ir nelaimės“ – 1, „Pramogos“ – 1, „Nuomonių ringas“ ir „Piliėtis“ – po 2 publikacijas (žr. 1 lentelę).

Apibendrinant galima sakyti, kad pačioms svarbiausioms dienos naujienoms / aktualijoms skirtose rubrikose nebuvo nė vienos publikacijos, susijusios su ŽIV ir psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu. Rubrikoje „Žinios gyvai“, kuri pakankamai svarbi, buvo tik 20 proc. publikacijų. Šie duomenys leidžia daryti prielaidą, kad tirtuose populiariausiuose interneto portaluose, kartu ir viešajame diskurse beveik nevyksta diskusijų priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir ŽIV klausimais, nes redakcijos ir skaitytojų nuomonių rubrikose rasta vos 6 proc. visų tirtų publikacijų. Publikacijos apie ŽIV infekuotus ir psichoaktyvias medžiagas vartojančius asmenis retai patenka tarp pačių svarbiausių naujienų.

Publikacijų pasiskirstymas pagal temą įvairiose leidinių rubrikose

Straipsnių, patenkančių į sveikatos rubriką (kaip minėta, šioje rubrikoje buvo daugiausia publikacijų analizuojama tema), turinio bruožų analizė leido išskirti šiuos publikacijoms būdingus požymius:

- 1) apie ŽIV kalbama bendrai (pateikiama tik bendra statistika);
- 2) rašant apie ŽIV Lietuva lyginama su kitomis šalimis;
- 3) ŽIV dažniausiai siejamas tik su intraveninių narkotikų vartotojais.

Publikacijų analizė parodė, kad, apžvelgiant vyraujančias tendencijas, didesnis dėmesys skiriamas Lietuvos padėčiai palyginti su kaimyninėmis Baltijos šalimis (dažniausiai su Estija, kurioje fiksuotas didžiausias ŽIV infekuotų asmenų skaičius Baltijos šalyse). Tokiose bendro pobūdžio publikacijose, dažnai apsiribojančiose statistikos pateikimu, į Lietuvoje vyraujančias tendencijas pažvelgiama tik lyginant su kaimyninėmis valstybėmis, o ne platesniame kontekste.

Apžvelgus tyrimo duomenis stebima tendencija informaciją analizuojama tema publikacijose pateikti bendrai, jos nenagrinėjant ir neaiškinant skaitytojui apie galimus pokyčius, situacijos ir pan. priežastis.

Šiuose straipsniuose nepateikiama konkrečių duomenų, kiek asmenų tyrėsi dėl ŽIV, kaip prieinami šie tyrimai Lietuvoje, kokia padėtis kitose šalyse ir pan. Pasigendama informacijos ir apie naujausius gydymo / pagalbos metodus, kurie rekomenduojami šios srities ekspertų ir / ar taikomi kitose šalyse.

Straipsniuose vartojami terminai

Analizuojamų interneto portalų straipsniuose pasitaikė stigmatizuojančio pobūdžio terminų, kurie gali prisidėti prie pažeidžiamųjų grupių stigmatizacijos, pvz., *Delfi.lt* straipsnis „Graikijos sostinę drebina ŽIV / AIDS epidemija“. Jame teigiama, kad ypatingą grėsmę visuomenei kelia prostitucija užsiimančios moterys, vartojančios intraveninius narkotikus: „Ypač didelę riziką kelia prostitutės-narkomanės, užsikrėtusios ŽIV / AIDS, <...> nes per jas virusas gali paplisti į platesnius gyventojų sluoksnius.“

Kaip matyti iš pateiktos citatos, straipsnyje vartojamos tokios sąvokos, kaip „prostitutė“, „narkomanė“, nors specialistai rekomenduoja vengti šių stigmatizuojamą poveikį turinčių sąvokų ir jas keisti kitomis, tokiomis kaip „priklausomybe sergantis asmuo“, „psichoaktyviųjų medžiagų vartotojas“, „sekso paslaugų teikėjas (-a)“ ir pan. Tokių sąvokų vartojimas turi įtakos formuojant neigiamą visuomenės nuomonę šių grupių atžvilgiu. Dėl to kyla ir kita problema (tai pabrėžia ir straipsnio autoriai) – nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys, sekso paslaugų teikėjai (-os), ŽIV infekuoti asmenys bijo neigiamos reakcijos į juos, todėl nesikreipia pagalbos į atitinkamas institucijas.

Pagalbos metodų aptarimas

Analizuojant publikacijas taip pat pastebėta, kad kai kuriose jų pristatomos įstaigos, teikiančios pagalbą nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomiems ir ŽIV infekuotiems asmenims arba dirbančios ŽIV infekcijos prevencijos tarp intraveninių narkotikų vartotojų srityje. Tokios publikacijos sudarė tik 9 proc. visų nagrinėtų straipsnių. Jose trumpai pristatomos veiklos konkrečiose srityse, aptariamos pagrindinės problemos. Publikacijose, kuriose aptariami pagalbos / gydymo būdai, dažniau akcentuojama ne pačios paslaugos esmė, o kylančios problemos, tokios kaip finansavimas, per mažas paslaugų spektras ir kt. Duomenų analizė leidžia teigti, kad kai kuriuose straipsniuose, pristatant vieną ar kitą pagalbos / gydymo būdą, pasitaiko metodų vertinimas ar kritika (nenurodant argumentų pagrįstumą įrodančių šaltinių), nors straipsnių autoriai nėra kompetentingi tai

vertinti. Išsamesnės kompetentingų šios srities ekspertų informacijos, kurioje aptariami pagalbos / gydymo būdai, aptikta tik poroje publikacijų. Taip pat pasitaikė neigiamo vertinimo atvejų ir kalbant apie problemos teisinį reguliavimą, t. y. neigiamai vertinamos iniciatyvos mažinti psichoaktyviųjų medžiagų vartotojų teisinius suvaržymus. Šiuo požiūriu dažniausiai ne nagrinėjami skirtingų teisinių suvaržymų pasekmių ir įtakos visuomenei ir / ar konkrečiam individui tyrimų rezultatai, o pateikiamos asmeninės žurnalistų kalbintų asmenų (ne tos srities ekspertų) emocijomis pagrįstos nuomonės.

Pagrindinio publikacijos veikėjo apibūdinimas

Galima daryti prielaidą, kad publikacijų veikėjais *Delfi.lt* ir *15min.lt* dažnai pasirenkami ŽIV infekuoti ir nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys, tačiau patiems jiems publikacijose balsas nėra suteikiamas. Dažnai kalbama jų vardu arba apie juos.

Remiantis tyrimui atrinktomis publikacijomis, galima aprašyti ir psichoaktyviųjų medžiagų vartotojo paveikslą, jam būdingus bruožus, kurie pateikiami straipsniuose.

Skaitant publikacijas apie vaikus ir paauglius galima susidaryti nuomonę, kad juos vartoti narkotikus gali pastūmėti peštynės, muštynės, patyčios, rūkymas, vandalizmas, alkoholio vartojimas, vagystės. Teigiama, kad į priklausomybes labiau linkę jauni žmonės, kurie pasižymi irzlumu, jautrumu, dvasinės pusiausvyros netekimu, lengvai pasiduoda kitų įtakai. Kitose publikacijose teigiama, jog psichoaktyvias medžiagas vartoti pradama ir dėl smalsumo, prastos emocinės savijautos. Publikacijose taip pat pateikiama informacija, kad psichoaktyviųjų medžiagų vartotojų galima rasti visuose socialiniuose sluoksniuose, tačiau vartojant tokias medžiagas, kaip heroinas, gana greitai patenkama į visuomenės užribį, tampama asocialiu, todėl bene ryškiausiai ir matomi į visuomenės užribius pakliuvę tie priklausomi asmenys. Priklausomi asmenys kriminalizuojami, nes imasi nelegalių veiklų siekdami gauti pinigų, tuo pačiu kenkia ir visai visuomenei. Nors šiandien priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų yra pripažinta liga, kurią būtina gydyti, kriminalizuojančio visuomenės požiūrio vis dar neatsikratoma.

Kai kur rastose publikacijose asmenų, priklausomų nuo psichoaktyviųjų medžiagų, padaryti nusikaltimai pristatomi visuomenę gąsdinančiu būdu: „*AIDS terorizmas Vilniuje: švirkštais apsiginklavę narkomanai dėl kelių litų grasina mirtina liga.*“

Jau kurį laiką tarptautinės organizacijos ir specialistai bando kovoti su tokiu kriminalizuojančiu bei

stigmatizuojančiu požiūriu į psichoaktyvias medžiagas vartojančius asmenis, teigdami, jog priklausomybė yra sunki liga, kurią privalu gydyti, tačiau publikacijų, kuriose būtų pristatomas šis oponuojantis požiūris, tiriamuoju laikotarpiu nepasitaikė.

Sudarydami konkretesnę asmens, priklausomo nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir infekuoto ŽIV, paveikslą matome, kad publikacijose pateikiama tokia informacija: maždaug 25–34 metų vyras, o jei tai moteris, ji ne tik vartoja psichoaktyvias medžiagas, bet ir užsiima prostitucija. Tai emociškai nestabilus, jautrus, neturintis dvasinės pusiausvyros, lengvai pasiduodantis kitų įtakai asmuo. Šalia ŽIV infekcijos, šis asmuo dar yra užsikrėtęs ir hepatitu C ir / ar B. Jis / ji vengia ieškoti tiek priklausomybės, tiek kitų ligų gydymo ir profilaktikos pagalbos. Šie asmenys dėl priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų užsiima nelegalia veikla (vagystės, plėšimai ir pan.), siekdami gauti pinigų.

Nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys atrinktose publikacijose dažniausiai pateikiami kaip užimantys šeimos nario vaidmenį, užsiimantys prostitucija, liginiai, nuteistieji ir suimtieji, nusikaltėliai. Šeimos nario vaidmuo tarsi neturėtų kelti neigiamų emocijų ir / ar stigmatizuoti, tačiau publikacijose dažnai pateikiama ne paties vaidmens atlikimo esmė, bet tai, kaip psichoaktyviųjų medžiagų vartojimas trukdo atlikti tuos vaidmenis ir kaip sudėtinga kitiems šeimos nariams. Kiti trys vaidmenys (prostitutė, nusikaltėlis, „kalinys“) aiškiai neigiamai apibrėžti, skatina neigiamas emocijas ir požiūrį į asmenį (2 lentelė).

2 lentelė. Žiniasklaidos publikacijose nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomiems ir / ar ŽIV infekuotiems asmenims priskiriami socialiniai vaidmenys (n = 54)

Priklausomo ir / ar ŽIV infekuoto asmens vaidmenys	Dažnis	Proc.
Šeimos nariai	15	28
Užsiimantys prostitucija	9	17
Liginiai	9	17
Nuteistieji ir / ar suimtieji	6	11
Nusikaltimus darantys asmenys	6	11
Žymūs asmenys (aktoriai, Seimo nariai ir pan.)	4	7
Darbuotojai	3	6
Savanoriai / savanoriškai padedantys kitiems	2	4
Studentai / moksleiviai	2	4
Bedarbiai	2	4
Kiti	2	4
Neformalus lyderiai	1	2

Daugiau pavyzdžių, kaip atrinktose publikacijose vaizduojami ŽIV infekuoti nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys, pateikta 3 lentelėje.

3 lentelė. Publikacijose pateikiamos ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų apibūdinimų kategorijos (n = 54)

Kategorija	Dažnis (proc.)	Terminų pvz.
Ligos / sergančio asmens kategorija?		
Liga	9 (17)	„<...> neišgydoma, bet kontroliuojama lėtinė užkrečiamoji liga“ „<...> švirkštimo komplikacijos ir gydymasis lignoninėse <...>“ „<...> dvi tabletės ryte, trys – vakare <...>“ „<...> vaistus reikia vartoti visą gyvenimą, kartą ar du per dieną“
Problemiškumas	1 (2)	„<...> nesilaiko režimo – užmiršta laiku išgerti vaistus <...>“ „<...> jų gyvenimas tampa virtine nemalonių pasekmių <...>“
Reikalinga globa / slauga / pagalba	10 (19)	„Jeigu norite jam padėti, turite neprarasti jo pasitikėjimo. “ „ Projekto globojamos mergaitės <...> “ „<...> jiems tiesiog gali reikėti papildomos pagalbos“ „<...> be pagalbos iš šalies išsikapstyti iš esmės neįmanoma“
Socialinės adaptacijos kategorija		
Marginalizuojamas / socialiai atskirtas	15 (28)	„<...> tokie žmonės buvo atleisti iš darbo <...>“ „<...> susidūrė su visuomenės atstūmimu <...>“ „<...> rizikuoja patirti sunkumus adaptuojantis visuomenėje“ „Iš prostitucijos – į visuomenės užribį“ „<...> praktiškai nėra jokio integravimo į visuomenę <...>“
Teigiamų savybių kategorija		
Teigiami aspektai	3 (6)	„Aš visiškai nesu vienišas. Turiu pakankamai gerų draugų, mane supa geri žmonės <...>“ „ŽIV neužkerta kelio moteriai pagimdyti sveiką kūdikį“ „<...> nejaučia jokių simptomų <...>“
Dirbantis / padedantis kitiems	5 (9)	„<...> darbo kolektyve tikrai nepavojingas <...>“ „<...> infekuotus žmones vienijančios asociacijos <...> įkūrėjas ir ŽIV viruso nešiotojas <...>“
Emocijų kategorija		
Nerimas	2 (4)	„<...> nerimaudami dėl vaikų priežiūros ar vaikų apsaugos <...>“
Nestabilumas, emocinis jautrumas	3 (6)	„<...> nepasitiki savimi ir aplinkiniais <...>“ „<...> jautrūs, greitai netenkantys dvasinės pusiausvyros, pasiduodantys kitų įtakai <...>“
Baimė	4 (7)	„<...> bijoma eiti ir pas odontologą, ir pirkti kompensuojamų vaistų vaistinėje <...>“ „<...> bijo prisipažinti kitiems <...>“ „<...> dėl baimės būti pasmerktam, nesuprastam slepia savo problemą <...>“
Apatiškusmas	1 (2)	„<...> sau net trejus metus nepripažino fakto, kad yra užsikrėtusi, ir, aišku, nesigydė <...>“
Bloga nuotaika (depresija)	2 (4)	„<...> vaduojasi nuo blogos emocinės būklės <...>“

Kategorija	Dažnis (proc.)	Terminų pvz.
Pavojingumo kategorija		
Nusi-kaltėliai (vagystės, smurtas ir pan.)	6 (11)	„<...> einama į gatvę ieškoti kitų pasipelnymo šaltinių“ „<...> grasina mirtina liga <...>“ „<...> du išpuoliai kaip ginklą panaudojant švirkštą <...>“
Kalėjimas	6 (11)	„<...> vienas naujas atvejis užregistruotas laisvės atėmimo įstaigoje “ „<...> nuolat patenka į laisvės atėmimo įstaigas <...> “
Pavojingas elgesys, agresija	5 (9)	„<...> grasina švirkštu <...>“ „<...> vandalizmas <...> “ „<...> įžūliai siaučiantis <...> “
Saviagresija / savižudybės	3 (6)	„<...> susidūrė su visuomenės atstūmimu, nebenori gyventi <...> “ „<...> ligų, nelaimingų atsitikimų, smurto ir savižudybių , kurių priežastis yra narkotikai“
Prostitucija	9 (17)	„<...> dirbama sekso industrijoje siekiant susimokėti už dozę“ „ Naktinės plaštakės “ „<...> prostitutės yra viena iš pagrindinių rizikos grupių <...>“

Išanalizavus publikacijas galima teigti, kad priklausomybė, kaip reiškinys, pateikiama išryškinant tik neigiamus jos padarinius, mažai vietos skiriant sėkmingų sprendimų pavyzdžiams ir / ar praktikai. Nors atrinktose publikacijose priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų yra pateikiama kaip sveikatos problema, t. y. liga, tačiau šalia visada pabrėžiama, kad dėl šios ligos kyla kitų problemų – nuo priklausomų asmenų kenčia tiek šeima, tiek visuomenė, tiek ir pats asmuo: „<...> jų gyvenimas tampa virtine nemalonių pasekmių: nuolatinis pinigų stygius, švirkštimo komplikacijos ir gydymasis lignoninėse, šeimos suirutės, policijos areštinė ir kalėjimas.“

Reikšmingesnės nusikalstamos veiklos atveju publikacijose nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų veikla smerkiama, nesigilinant į pirmines priežastis. Pvz., publikacijos antraštė „*AIDS terorizmas Vilniuje: švirkštais apsiginklavę narkomanai dėl kelių litų grasina mirtina liga*“, ten pat toliau: „*Paklaikęs plėšikas juo grasino nepilnametėms.*“ Čia akcentuojama nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomo asmens įvykdyta nusikalstama veikla, neanalizuojant priežasčių, lėmusių tokį jo elgesį, ir tarsi formuojant nuostatą visų ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų atžvilgiu, nes jie yra „*grasinantys mirtina liga*“, „*paklaikęs plėšikai*“ ir pan. Tenka pastebėti, kad publikacijos tiesiogiai ar ne visai tiesiogiai suponuoja nuomonę, jog toks elgesys būdingas visiems ŽIV infekuotiems

ir nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomiems asmenims, kaip homogeniškai grupei. Tai galima iliustruoti ir keliomis citatomis iš publikacijų: „*Narkomanija glaudžiai susijusi su nusikaltimais, nes narkomanas pasiryžęs viską padaryti, kad tik įsigytų narkotikų*“; „<...> stigma ir kriminalizavimas atėmė jų žmogiškumą ir pasmerkė juos priklausomybės ir ligų gyvenimui“.

Net vienetiniai atvejai pateikiami kaip norma ir kaip nuolatinis ir / ar dažnai pasitaikantis reiškinys. Siekiant sustiprinti emociją, nevengiama vartoti tokius žodžius, kaip „mirtina liga“, „paklaikė“ ir pan. Analitinėse publikacijose problema pristatoma akcentuojant tai, jog visų pirma reikia plėsti priklausomybių gydymo spektrą ir / ar prieinamumą, nes tai yra geriausias rezultatus duodanti ir mažiausių finansinių išlaidų reikalaujanti problemos sprendimo priemonė. Taip pat akcentuojama ir tai, kad priklausomybės problemos sprendimas, orientuotas į gydymo procesą, gali padėti mažinti ne tik priklausomybės reiškinio sukeliamas pasekmes, bet ir riziką užsikrėsti ir / ar platinti įvairias infekcines ligas: „<...> visuomenei naudingiau ir pigiau gydyti ir suteikti pagalbą, o ne kriminalizuoti vartotojus.“

Kaip jau minėta, publikacijų, argumentuotai analizuojančių vienos ar kitos problemos sprendimo iniciatyvos rezultatus, nedaug aptikta. Tik viename straipsnyje daugiau kalbama apie griežtų bausmių politikos pasekmes ir / ar efektyvumą: „*Tai, kad už tai jį sodinsime į kalėjimą ar užkrausime pinigines baudas, problemos neišspręs. Kalinimas ir policijos darbas, gaudant ne platintojus, o vartotojus, valstybei labai brangiai kainuoja – dešimtimis kartų daugiau nei gydymas.*“

Žiniasklaida atlieka ne tik informacinę funkciją pranešdama visuomenei apie ŽIV ir / ar priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų problemas, situaciją. Pateikdama informaciją ji daro įtaką tam, kas ir kaip galvojama apie ŽIV infekuotus nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomus asmenis, t. y. prisideda prie nuostatų jų atžvilgiu formavimo. Taigi peržvelgę interneto portaluose publikuotus straipsnius, susijusius su pasirinkta tema, matome, kad ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų atžvilgiu formuojama pakankamai neigiama, slogi ir netgi gąsdinanti nuostata. Svarbu suprasti ir tai, kad žiniasklaidos daromas poveikis neapsiriboja konkreto asmens nuomonės / nuostatos formavimu. Ji daro įtaką ir šios srities politikos formavimui, teisiniam reglamentavimui, sveikatos sistemai ir tokių asmenų integracijai į visuomenę.

Publikacijų analitiškumas ir tęstinumas

Publikacijų analitiškumas ir tęstinumas buvo analizuojamas atsižvelgiant į tai, ar aptariama tema nagrinėjama plačiau, gilinantis į įvykių priežastis, pasekmes, aplinkybes ir problemų sprendimo būdus, ar straipsniu išties siekiama pristatyti įvairius problemos požiūrius, ar tik ją referuoti, išryškinti kai kuriuos aspektus jų plačiai neaptariant. Iš atrinktų publikacijų 35 straipsniai yra analitinio pobūdžio, juose plačiau aptariami nagrinėjami klausimai. 19 publikacijų yra neanalitinio pobūdžio – trumpai atpasakojami įvykiai ar vyraujančios tendencijos. Publikacijos, kuriose kalbama apie ŽIV infekuotus nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomus asmenis, nepasižymi tęstinumu, išskyrus tas, kuriose aptariami kasmetiniai duomenys apie ŽIV paplitimą Lietuvoje.

4 lentelė. Reikšminių žodžių dažniai publikacijose (abs. sk., proc.)

Terminas	Pasikartojimas visose publikacijose (abs. sk.)	Proc. nuo bendros teksto apimties	Publikacijų, kuriose pasikartoja, skaičius	Proc. nuo publikacijų skaičiaus
Narkotikai	364	1,05	47	87,04
Užsikrėtęs	246	0,57	18	33,33
Liga	162	0,47	44	81,48
Sveikata	157	0,45	16	29,63
Infekcija	136	0,38	23	42,59
Gydymas	100	0,29	33	61,11
Priklausomybe sergantis	74	0,23	18	33,33
Vartotojas	69	0,2	19	35,19
Prostitutė	37	0,11	11	20,37
Narkomanas	32	0,09	17	31,48
ŽIV infekuotas / sergantis	31	0,1	19/4	35,19/7,41
AIDS sergantis	6	0,02	3	5,56
Nusikaltėlis	3	0,01	2	3,7

Kiekybinė duomenų analizė

Remiantis gautu žodžių sąrašu pagal dažnumą parengtas tyrimo žodynas, kuriuo remiantis vėliau darota klasterinė turinio analizė. Išskirta 19 pagrindinių žodžių. Žodžių dažniai publikacijose pateikti 4 lentelėje, o žodynas, kuriuo remiantis buvo grupuojami reikšmingi žodžiai ir jų sinonimai, – 5 lentelėje.

Atrinktose publikacijose dažniausiai pasitaikė tokios žodžių kombinacijos:

- užsikrėtimas ir imunodeficitas (uzhsikr* ir imunodeficit*), psichoaktyviosios medžiagos ir imunodeficitas (psichoaktyv* ir imunodeficit*). Analizuodami tekstą pagal šį sukurta žodyną (5 lentelė) matome, kad dažniausiai kalbama apie priklausomų nuo psichoaktyviųjų medžiagų asmenų užsikrėtimą ŽIV – tai patvirtina pirmojoje analizės dalyje aptartą išvalgą, jog priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų labai glaudžiai siejama su užsikrėtimu ŽIV;
- ligos ir imunodeficitas (ligos* ir imunodeficit*). Su imunodeficitu virusu, priklausomybe nuo psichoaktyviųjų medžiagų, kaip rodo analizės duomenys, labai glaudžiai siejamos ir kitos infekcinės ligos, pavyzdžiui, hepatitas, tuberkuliozė;

- gydymas ir imunodeficitas (gydym* ir imunodeficit*). Šių terminų ir jų sinonimų pasikartojimo sakiniuose dažnumas atskleidžia, kad atrinktuose straipsniuose labai dažnai kalbama apie ŽIV gydymą. Ši tendencija patvirtina dar vieną pirminėje analizėje esančią išvalgą, jog publikacijose dažnai kalbama tiek apie priklausomybių, tiek apie ŽIV gydymą, tiesa, bendrais bruožais, išsamiau neanalizuojant gydymo būdų / metodų reikalingumo, spektro ir pan.

Stipriausios sąsajos tekstuose pasikartoja tarp žodžių „užsikrėtimas“ ir „imunodeficitas“ (uzhsikr* ir imunodeficit*) junginių. Antras pagal stiprumą ryšys – tarp „intraveninių“ ir „psichoaktyviųjų medžiagų“ (intraven* ir psichoaktyv*) bei šių terminų sinonimų. Tokios terminų sąsajos rodo, kad atrinktose publikacijose kalbant apie psichoaktyvias medžiagas dažniausiai minimos intraveniniu būdu vartojamos medžiagos. Šiek tiek silpnesnis, tačiau svarbus ryšys nustatomas tarp „sergamumo“ ir „ligų“ (serg* ir ligo*) sinonimų. Pirmasis terminas atskleidžia įvairias infekcines ligas: hepatitą, sifilį ir kt., o sergamumas rodo paplitimą populiacijoje. Šių klasterių jungtis atskleidžia, kad straipsniuose dažnai

5 lentelė. Socialinio konteksto raktažodžiai ir jiems priskirtos prasminės sąvokų grupės

Pagrindinis žodis	Sinonimai
baud*	ateam*, grot*, iikalin*, kaleaj*, komisariat*, konfisk*, laisv*, pareiguon*, policij*, Policij*, sankcij*
gydym*	antiretrovirus*, antivirus*, daktar*, donor*, Gydym*, gydytoj*, Gydyto*, ishgyd*, medik*, negyd*, neishgyd*, Nesigydyt*, nesigydyt*, odontolog*, pacien*, perpil*, reabilitac*, terap*, transplantac*
imunodeficit*	AIDS, infekuo*, narkom*, Narkom*, priklausom*, ZHIV
institucij*	Amnesty*, Carit*, Demetr*, EMCDDA, Endemik, ESPAD, FEMEN*, Kryzh*, Legalife, LRKD, NTAKD, Overet, Raudonoj*, UEFA, ULAC, UNAIDS
intraven*	adat*, besishvirksh*, iisiduur*, injekcin*, krauj*, Krauj*, shvirksh*, shvirkshctcs*,
Lietuv*	Alyt*, Kaun*, Keadain*, Klaipead*, Marijampol*, Mazheik*, Paneveazh*, SHialu*, Taurag*, Uten*, Vilniu*, Visagin*
ligos*	antikuun*, chlamidioz*, depresij*, gonoreaj*, grip*, Hepatit*, hepatit*, leatin*, liga*, liguh, maliarij*, sifil*, tuberkulioz*, virus*
lyt*	Mergin*, mergin*, Moter*, moter*, vaikin*, Vyr*, vyr*
medic*	Medicin*, nepaskiepi*, vaist*, Vaist*, vakc*
nukent*	Auka, aukom*, aukos, ZHal*, zhal*
nusikalt*	areshtin*, byluh*, durtin*, ginkl*, grasin*, iismeigt*, iitariam*, ishdauzhyt*, ishnaud*, kontraband*, kriminal*, kyshiuh*, mushtyn*, nelegal*, nepagriist*, neteiseat*, nusikalst*, nusizheng*, pazheid*, persek*, pleashi*, prievartav*, saavada*, savizhudyb*, smurt*, suktcs*, uzhpul*, vagyst*
pagalb*	ishgelb*, kampanij*, Pagalb*, prevenci*
prostitut*	Prostituc*, prostitut*, Prostitut*, striptiz*, sutener*, vieshnam*
psichoaktyv*	amfetam*, Heroin*, heroin*, kanap*, Kokain*, kokain*, metadon*, metamfetamin*, narkotik*, narkotin*, opiat*, opioid*, psichotrop*
rizik*	greasm*, nesaug*, neshvar*, pavojing*
savaitea*	antrad*, Antrad*, pirmad*, sekmad*
seks*	heteroseksual*, homoseksual*, oralin*, Seks*
serg*	apsinuod*, Epidem*, epidem*, paplit*, plint*, plit*, Serg*, suserg*, susirg*
uzhsien*	Afganist*, Afrik*, Airij*, Amerik*, Anglij*, Atean*, Austrij*, Azij*, Balkan*, Baltarusij*, Belgij*, Britanij*, Briusel*, Doneck*, Estij*, Europ*, Graikij*, Indij*, Ispanij*, Karalyst*, Kijev*, Kroat*, Latvij*, Lenkij*, Lisabon*, London*, Lvov*, Norvegij*, Nyderland*, Portugal*, Prancuuz*, Rumunij*, Rusij*, SHvedij*, Troj*, Turkij*, Ukrain*, Vashington*, Vokiet*
uzhsikr*	simptom*, uzhkreats*, uzhkretcs*, Uzhsikr*
valst*	listat*, kariuom*, legaliz*, ministerij*, savivaldyb*, Seim*, shvietim*, teiseasaug*, Valst*, Vyriausyby*, vyriausyby*

- lytis ir seksas (lyt* ir seks*). Šie raktažodžiai publikacijose pasikartoja tais atvejais, kai kalbama apie prostituciją, jos sąryšius su priklausomybėmis bei ŽIV užsikrėtimu, taip pat kalbant apie infekcijas (tarp jų ir ŽIV / AIDS), plintančias lytiniu būdu. Kiekybinė analizė leidžia patvirtinti dar vieną kokybinio tyrimo išvalgą: publikacijose prostitucija akcentuojama kaip viena esminių jungčių, kuri prisideda prie ŽIV plitimo į kitas visuomenės grupes;
- Lietuva ir užsienis (Lietuv* ir užsien*). Kiekybinė analizė patvirtino kokybinės analizės metu iškeltą prielaidą, kad įvairios Lietuvos ar užsienio vietovės publikacijose dažniausiai minimos tada, kai aptariamos ŽIV paplitimo tendencijos. Publikacijose būdinga lyginti Lietuvos rodiklius su užsienyje vyraujančiomis tendencijomis.

REZULTATŲ APTARIMAS

Interneto portalų publikacijų analizė atskleidė, jog, nepaisant tyrimo temos aktualumo visuomenei, ji interneto naujienų portaluose *15min.lt* ir *Delfi.lt* retai paliečiama. Tyrimas atskleidė, kad informacija apie ŽIV infekuotus ir nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomus asmenis gana retai patenka į pačioms svarbiausioms dienos naujienoms skirtas aktualijas. Analizuojama tema dažniau yra antraeilė, o ne pagrindinė publikacijos tema, todėl galima daryti prielaidą, kad tirtuose interneto portaluose, kartu ir viešajame diskurse beveik nevyksta diskusijų priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir ŽIV klausimais. Tokiu būdu ši tema tampa lyg tabu – tarytum būtų nesvarbi ir neverta nei plačiosios visuomenės, nei specialistų, nei politikų dėmesio.

Išanalizavus sveikatos rubrikos, kurioje dažniausiai rašoma šia tema, publikacijas pastebima, kad pateikiamos tik vyraujančios užsikrėtimo ŽIV tendencijos, kai dažniausiai minimi ir nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys. Tokia apžvalga neretai apima situacijos Lietuvoje aptarimą, jos lyginimą su kaimyninėmis valstybėmis ar platesniu kontekstu. Tačiau trūksta informacijos apie pagalbos / gydymo būdus, rekomenduojamus šios srities ekspertų ir atitinkamų organizacijų.

Žiniasklaidos publikacijose labai svarbų vaidmenį atlieka informacijos šaltiniai, kuriais remdamiesi žurnalistai renka informaciją ir rengia publikaciją. Literatūroje nurodoma, kad kuo daugiau publikacijoje aiškiai identifikuojamų informacijos šaltinių, tuo labiau ji vertinama kaip atitinkanti objektyvumo kriterijų ir verta pasitikėjimo. Ir atvirkščiai – kuo

informacijos šaltiniai neaiškesni, nutylėti, nepastebimi, tuo didesnė tikimybė, kad autorius rašydamas pasinaudojo savo kūrybiniais gebėjimais, o ne atspindėjo realią, objektyvią situaciją [6]. Analizuojamuose interneto portaluose informacijos šaltiniai dažniausiai yra patys žurnalistai. Tai rodo, kad prioritetas vis dar nėra teikiamas šios temos specialistams (gydytojams psichiatrams, psichologams, socialiniams darbuotojams ir pan.), kurie geriausiai išmano problemą ir mažiau vadovaujasi emocijomis ar siekia sensacijos pateikdami informaciją.

Tyrimas leidžia daryti prielaidą, kad žurnalistai tik perteikia visuomenėje vyraujančią sampratą bei vaizdinius, neieškodami kitų būdų aprašomiems įvykiams analizuoti ir kitų informacijos šaltinių, pasikliaudami poreikiu greitai ir mažomis sąnaudomis parengti informacinę žinutę.

Žiniasklaidos pranešimuose pasigesta ir šviečiamosios, moksliniais faktais pagrįstos informacijos apie priklausomybes ir pagalbos būdus. Tokios informacijos, atliktų tyrimų pateikimas padėtų šviesti visuomenę apie problemos paplitimą, realią situaciją ir paneigti įvairius mitus, prisidėtų prie atskirties mažinimo, atskirų visuomenės grupių konsolidavimo, geresnio tarpusavio supratimo. Tik keliuose straipsniuose pateikiama ne tik bendra statistika, bet ir platesnis kalbintų specialistų esamos situacijos Lietuvoje aptarimas. Tik keliuose rubrikose paminimi galimi prevencijos / pagalbos metodai akcentuojant jų svarbą, mokslinį pagrįstumą ir naudingumą ne tik infekuotiems asmenims, bet ir visai visuomenei. Todėl ekspertams, dirbantiems su šia tiksline grupe ir rengiantiems pranešimus, reikėtų atsižvelgti į informacijos pateikimo formą ir pan., ją padaryti patrauklią bei galimą naudoti pačiose skaitomiausiose interneto portalų rubrikose. Organizacijos, atstovaujančios priklausomiems ir / ar infekuotiems ŽIV asmenims, ginančios jų teises ir interesus, taip pat ir specialistai, dirbantys su šia tiksline grupe, galėtų inicijuoti žiniasklaidos monitoringo priemones ir atkreipti pačių žiniasklaidos priemonių, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos, Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnybos ir visos visuomenės dėmesį į šių asmenų teisių pažeidimus žiniasklaidoje bei reikalauti juos taisyti, nes vieni patys asmenys dėl patiriamos stigmos to daryti negali.

Taip pat pastebėta ir tai, kad publikacijų veikėjams, ŽIV infekuotiems ir nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomiems asmenims, balsas nėra suteikiamas. Dažnai kalbama jų vardu arba perpasakojant esamą situaciją per žurnalistų interpretacines schemas.

Straipsnių, kuriuose būtų pateikiamos / aptariamoms geros praktikos ar optimistiški pavyzdžiai, beveik nėra. Tokie straipsniai galėtų padėti asmenims įgyti daugiau vilties ir / ar motyvuotų juos kreiptis pagalbos, spręsti kylančias problemas. Šiuo metu asmenys, infekuoti ŽIV ir priklausomi nuo psichoaktyviųjų medžiagų, yra tapatinami su neigiamais visuomenės reiškiniiais, tokiais kaip ligotumas, papildomos išlaidos jiems gydyti ir / ar globali, nestabilios emocinės būsenos, nusikaltėliai, pavojingi, išlūsi, pikti ir pan.

Remiantis atrinktais straipsniais galima sudaryti preliminarų publikacijose formuojamą nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomo asmens portretą: apie 25–30 metų amžiaus vyras (jei moteris, ji greičiausiai – prostitutė). Šis asmuo jautrus, dvasiškai palaužiamas, dėl visuomenės požiūrio vengiantis ieškoti pagalbos. Formuojama nuostata, kad beveik visi intraveninių narkotikų vartotojai yra infekuoti ŽIV bei užsikrėtę kitomis infekcinėmis ligomis. Emociškai nestabilūs, agresyvūs ir pavojingi visuomenei. Vienas vyraujančių ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų tipų, perteikiamų ir konstruojamų analizuotoje žiniasklaidoje, – lignonis, pavojingas ir nestabilių emocijų, patiriantis daug problemų, pradėdant finansinėmis ir baigiant integracijos į visuomenę. Šis tipažas yra ryškiausias analizuotose publikacijose bei glaudžiai susijęs su nusikaltėlio tipažu. Tai rodo dvigubas ŽIV infekuotų nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomų asmenų stigmatizacijos apraiškas – kaip lignonų, kuriems reikia gydymo, ir tuo pat metu nusikaltėlių ir beviltiškų asmenų.

Publikacijų analizė leidžia daryti prielaidą, kad dominuoja ne atskirų individų vaizdavimo ypatumai (ar analizuojamos temos siauros srities probleminis pristatymas), bet šabloniškas problemos pristatymas. Nuolatinis vaizdavimo šablonas, kaip rodo įvairūs tyrimai [5, 8, 14, 19], daro didelę žalą ir palaido bei skatina visuomenėje paplitusius stereotipus. Kad visuomenė būtų teisingai informuota ir suprastų priklausomybės, ŽIV problemas, reikia daugiau straipsnių pagrindinėse rubrikose, pateikiant mokslu pagrįstą įvairiapusę informaciją (apie gydymo būdus, prieinamumą ir pan.), o ne tik bendro pobūdžio žinias, dažniausiai apsiribojant statistikos pateikimu.

Atrinktose publikacijose priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų daugiausia pateikiama kaip liga, kurią reikia gydyti ir kuri sukelia virtinę kitų problemų: infekcinių ligų plitimą, nusikalstamumo didėjimą. Tačiau kai kuriuose straipsniuose

priklausomybė pateikiama aprašant nusikaltimus, sunivelijuojant atliktų nusikaltimų priežastis ir pasekmes. Pasitaiko ir stigmatizuojantį poveikį turinčių sąvokų, t. y. vartojamos tokios sąvokos, kaip „ŽIV epidemija“, „narkomanas“, „prostitutė“, „grasina / gąsdina mirtina liga“, „paklaikę nuo narkotikų grasina užkrėsti“, „kalinys“ ir pan.

Tyrimai [14, 21, 22] leidžia teigti, kad asmenims, kurie patys susiduria su pristatoma publikacijose problema, ši informacija yra svarbi ir aktuali. Tikėtina, kad asmenys, kuriems ši problema aktuali ir jie ją patiria asmeniškai, gali identifikuotis su vaizduojama grupe. Todėl jei šie asmenys interneto portaluose pateikiami stereotipiškai ir / ar diskriminuojamai, tai gali prisidėti prie tokių asmenų savistigmatizacijos ir nenoro keistis, ieškoti pagalbos [21, 23–27]. Remiantis Hayward ir Bright [15], galima daryti prielaidą, kurią iš dalies patvirtina ir šis tyrimas:

- ŽIV infekuoti ir psichoaktyviasias medžiagas vartojantys asmenys suvokiami kaip pavojingi;
- atsakomybė už tai, kad jie serga, priskiriama paties asmenims;
- nesuteikiama vilties dėl pagalbos galimybės, nu-teikiama, kad yra maža sėkmingo gydymo / pa-galbos tikimybė;
- tokių asmenų santykiai ir / ar vaidmenys suvo-kiami kaip sutrikę ir sąlygojantys jų išstūmimą į visuomenės užribį.

Žiniasklaidos vaidmenį formuojant visuomenės nuomonę nagrinėjančioje literatūroje [2, 5, 11, 28] pastebima, kad teigiamus pavyzdžius pristatantys straipsniai galėtų padėti asmenims įgyti daugiau vilties ir / ar motyvuotų juos kreiptis pagalbos, spręsti kylančias problemas.

Žiniasklaidai, kuriančiai žinojimą apie kasdienį pasaulį, teisingai neišryškinant šios srities proble-mų ir nesistengiant į jas atkreipti visuomenės, poli-tikų dėmesio, sunku tikėtis, kad pakis visuomenės nuomonė ar informuotumas, taip pat pokyčiai turėtų vykti ne tik medicininiam lauke, bet ir teisiniame (siekiant efektyvių problemos sprendimo būdų), so-cialiniame (formuojant tinkamą socialinę politiką). Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad žiniasklaidos da-romas poveikis neapsiriboja konkreto asmens nuo-monės / nuostatos formavimu, bet ji daro įtaką ir šios srities politikos formavimui, teisiniam reglamentavi-mui, sveikatos sistemai, socialinei politikai ir tokių asmenų integracijai į visuomenę [6, 14, 29].

Kiekybinė interneto portalų publikacijų analizė atskleidė, jog publikacijose dažniausiai pasikartoja šie terminų deriniai:

- užsikrėtimas ir imunodeficitas;
- psichoaktyviosios medžiagos ir imunodeficitas;
- ligos ir imunodeficitas.

Tokių terminų ir jiems priskirtų sinonimų pasikartojimai atskleidžia, kad publikacijose daugiausia priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų siejamos su užsikrėtimu ŽIV, kitomis lėtinėmis ligomis ir jų gydymu. Dažniausiai tikimybė užsikrėsti ŽIV siejama tik su psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu intraveniniu būdu. Taip pat gana svarbios terminų „bauda“ ir „nusi-kaltimas“ sąsajos. Tokia sąsaja atskleidė publikacijose dominuojantį kriminalizuojantį požiūrį į asmenis, priklausomus nuo psichoaktyviųjų medžiagų. Kiekybinė analizė leidžia daryti prielaidą, kad aptariama problema, priklausomybė nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir ŽIV, dažniausiai pristatoma kaip nusikalstamos veiklos priežastis, o straipsnių, pateikiančių skaitytams informacijos ne tik apie pasekmes, bet ir apie priežastis, pagalbos būdus, nėra daug.

APIBENDRINIMAS

Interneto portalų publikacijų analizė atskleidė, jog, nepaisant tyrimo temos aktualumo visuomenei, infekuotų ŽIV ir priklausomų asmenų problemos interneto naujienų portaluose *15min.lt* ir *Delfi.lt* paliečiamos retai. Ši tema dažniau pateikiama kaip antraeilė, o ne pagrindinė, tirtuose interneto portaluose, kartu ir viešajame diskurse beveik nevyksta diskusijų priklausomybės nuo psichoaktyviųjų medžiagų ir ŽIV klausimais.

Šia tema dažniausiai kalbama sveikatos rubrikoje, tačiau straipsniuose tik pateikiamos vyraujančios

užsikrėtimo ŽIV tendencijos, dažniausiai minimi ir nuo psichoaktyviųjų medžiagų priklausomi asmenys. Apžvalgos neretai apima tik situacijos Lietuvoje aptarimą, jos lyginimą su kaimyninėmis valstybėmis ar platesniu kontekstu, bet nesigilinama į galimus pagalbos / gydymo būdus, kuriuos rekomenduoja šios srities ekspertai ir atitinkamos organizacijos. Pasigendama ir šviečiamosios, moksliniais faktais pagrįstos informacijos, kurioje būtų ne tik „susa“ statistika, bet ir nagrinėjami esami rezultatai, aptariamoms ŽIV ištyrimo galimybės, pristatomas gydymo / paslaugų spektras.

Minėtuose interneto portaluose informacijos šaltiniai dažniausiai yra patys žurnalistai, prioritetas vis dar nėra teikiamas šios temos specialistų (gydytojų psichiatrų, psichologų, socialinių darbuotojų ir pan.), kurie geriausiai išmano problemą ir mažiau vadovaujasi emocijomis ar siekia sensacijos ją pateikdami, informacijai.

Tyrimas atskleidė, kad publikacijose patiems ŽIV infekuotiems ir priklausomiems asmenims balsas nėra suteikiamas. Dažnai kalbama jų vardu arba perpasakojant esamą situaciją per žurnalistų interpretacines schemas.

Straipsnių, kuriuose būtų pateikiamos / aptariamoms geros praktikos ar optimistiški pavyzdžiai, beveik nėra. Formuojama nuostata, kad beveik visi intraveninių narkotikų vartotojai yra infekuoti ŽIV bei užsikrėtę kitomis infekcinėmis ligomis. Jie emociškai nestabilūs, agresyvūs ir pavojingi visuomenei.

Straipsnis gautas 2015-01-26, priimtas 2015-02-25

Literatūra

- Giddens A. Sociologija. Poligrafija ir informatika. 2005.
- Carey JW. Communication as culture, revised edition: Essays on media and society. New York and London: Routledge. 2008.
- Gitlin T. Media Sociology: The Dominant Paradigm. Theory and Society. 1978;2(6):205-253.
- Room R. The cultural framing of addiction. Janus Head. 2004;2(6):221-234.
- Anderson M. One flew over the psychiatric unit: mental illness and the media. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing. 2003;10:297-306.
- Balčytienė A, Raeymaeckers K, Vartanova E. Changing Practices of Journalism. In: Trappel J, Meier W, D'Haenens L, Steemers J, Thomass B, eds. Media in Europe Today. Intellect. 2011;219-235.
- Dobryninas A. Virtuali nusikaltimų tikrovė. Vilnius: Eugrimas. 2001.
- McQuail D. McQuail's Mass Communication Theory. London: Sage Publications. 2005.
- Gerbner G. Epilogue: Advancing on the Path of Righteousness (maybe). In: Signorielli N, Morgan M, eds. Cultivation analysis. Newbury Park, CA: Sage. 1990;249-262.
- Palmer D. Identifying Delusional Discourse: Issues of Rationality, Reality and Power. Sociology of Health and Illness. 2000;5(22):661-678.
- Ibrošcheva E, Ramaprasad J. Do media matter? A Social Construction Model of Stereotypes of Foreigners. Journal of Intercultural Communication. 2008;16. Available from: <http://www.immi.se/intercultural/nr16/ibroscheva.htm> [cited 2015 Jan 03].
- Craig RT. How We Talk About How We Talk: Communication Theory in the Public Interest. Journal of Communication. 2005;4(55):659-667.
- McQuail D, Siune K. Media Policy: Convergence, Concentration and Commerce. London: Sage. 1998.
- Miller G. Mental Health and the Mass Media: Room for Improvement. The Lancet. 2007;370:1975-2068.
- Salvaggio JL. Information technology and social problems. In: Ruben BD, eds. Information and Behavior. Brunswick NJ: Transaction Books. 1985;1:428-454.
- Mataitytė-Diržienė J. Sutrikusios psichikos asmenų vaizdavimas Lietuvos žiniasklaidoje. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas. Lietuvos socialinių tyrimų centras. 2011.

17. Rapolienė G. Vyresnio amžiaus žmonės Lietuvos žiniasklaidoje: naivūs, kenčiantys ir bejėgiai. *Sociologija*. Mintis ir veiksmai. 2011;1(26):99-115.
18. Raudeliūnaitė R, Šavareikaitė D. Negalios socialiniai vaizdiniai Lietuvos dienraščiuose. *Socialinis darbas*. Mykolo Romerio universitetas. 2013;1(12):75-92.
19. Dobrynina M. Nusikaltimų baimės konstravimas žiniasklaidoje. *Teisės problemos*. 2008;3(61):83-125.
20. <http://www.audience.lt/> [cited 2014 Jan 03].
21. Hayward P, Bright JA. Stigma and mental illness: A review and critique. *Journal of Mental Health*. 1997;6:59-65.
22. Thornton JA, Wahl OF. Impact of a newspaper article on attitudes toward mental illness. *Journal of Community Psychology*. 1996;24:17-25.
23. Blomqvist J. Paths to recovery from substance misuse: Change of lifestyle and the role of treatment. *Substance Use and Misuse*. 1996;31:1807-1852.
24. Brette RP. HIV and Harm Reduction for Injection Drug Users. *AIDS*. 1991;5(2):125-136.
25. Collins J, Hubbard RL, Rachal JV. Expensive drugs use and illegal income: a test of explanatory hypotheses. *Criminology*. 1985;23:743-764.
26. Friedman SR, Neaigus A, Jose B, Curtis R, Des Jarlais DC. Networks and HIV risk: An introduction to social network analysis for harm reductionists. *International Journal of Drug Policy*. 1998;9:461-469.
27. Goffman E. *Notes on the Management of Spoiled Identity*. Simon & Schuster: New York. 1986.
28. Otto FW. Stop the Presses: Journalistic Treatment of Mental Illness. In: Friedman L Eds. *Cultural sutures: medicine, morals, and media*. Durham NC: Duke University Press. 2004;55-69.
29. Donileen LR. *Thinking about Social Problems: An Introduction to Constructionist Perspectives*. New York: Aldine De Gruyter. 1999;227.

Problems of representing persons infected with HIV and addicted to psychoactive substances in the internet news portals

Aušra Širvinskienė^{1, 2}, Uršulė Leiputė²

¹Vilniaus Center for Addictive Disorders, ²Vilnius University

Summary

The aim. To analyse the representation of persons addicted to psychoactive substances and infected HIV in the internet news portals.

Method. Analysis of mass media articles was based on quantitative and qualitative content analysis where electronic databases of mass media have been used. Two internet portals were chosen for analysis: *Delfi.lt* and *15min.lt*. Data of the research consists of publications collected during the period: 01/01/2012 – 30/06/2014. Analysis of the publications was conducted by the application of the qualitative content analysis as well as by using computer-based content analysis software “Hamlet” which helped to identify frequencies of keywords as well as cluster-analysis helped to reveal social context within which persons addicted to psychoactive substances and infected HIV are being associated.

Results and conclusions. The analysis of online publications revealed that despite the actuality of the topic it was presented rarely and the topic was rather secondary than primary. This gave the possibility to state that in the internet news portals as well as in the public discourse there were almost no active discussions about addiction to psychoactive substances and HIV. The sources of information most often were journalists themselves which shows that priority was not given for the specialists of the subject (psychiatrists, psychologist, social workers, etc.) who are the best experts on the topic, based on facts but not on emotions and sensations. Despite that the main characters in the publications were persons who are addicted to psychoactive substances and infected with HIV, they did not take part in presenting themselves. It was found that very often somebody else

declared the situation instead of them or the situation was presented through journalist’s interpretational schemes. There were almost no publications where optimistic or good practices were presented. In the publications analyzed persons addicted to psychoactive substances and infected with HIV were identified as negative social phenomenon with illness, extra expenses for treatment/care, unstable psychical mode, crimes, danger, insolent, etc. Quantitative data analysis revealed that publications most often report of HIV infection among psychoactive drug users by injecting drugs and one of the main connections of HIV spread among other society groups is not only injecting psychoactive substances use but also prostitution. Rather weak but significant link is apparent between the synonyms of morbidity and illness. Linkage of these clusters indicated that not only HIV is often mentioned in publications but also prevalence of other diseases which are associated with HIV/AIDS. Quantitative analysis also enables to presume that discussed problem is introduced as criminal activity.

Keywords: persons addicted to psychoactive substances, HIV, representation of persons, internet news portals, mass media.

Correspondence to Aušra Širvinskienė
Vilniaus Center for Addictive Disorders
Gerosios Vilties str. 3, LT-03147 Vilnius, Lithuania
E-mail: ausra.sirvinskiene@vplc.lt

Received 26 January 2015,
accepted 25 February 2015